

SA EXAM PAPERS

YOUR LEADING PAST YEAR EXAM PAPER
PORTAL

Visit SA Exam Papers

www.saexampapers.co.za

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREDI YA 12

XITSONGA: RIRIMI RO ENGETELA RO SUNGULA (FAL)

PAPILA RA VUMBIRHI (P2)

HUKURI 2019

TIMARAKA: 70

NKARHI: Tiawara ti2

Papila leri ri na 17 wa tipheji.

SWITSUNDZUXO NA VUXOKOXOKO

Hlaya swiletelo leswi hi vukheta u nga si sungula ku hlamula swivutiso.

1. U nga ringeti ku hlaya phepha ra swivutiso hinkwaro. Xiya tafula ra nongonoko wa vundzeni leri nga eka pheji leyi landzelaka kutani u fungha tinomboro ta swivutiso swa tibuku leti u dyondzeke tona lembe leri.

2. Papila leri ri na SWIYENGE swa MUNE:

XIYENGE XA A: Novhele	(35)
XIYENGE XA B: Ntlangu	(35)
XIYENGE XA C: Swirungulwana/Swihungwana	(35)
XIYENGE XA D: Vutlhokovetseri	(35)

3. Hlamula SWIVUTISO SWIMBIRHI ntsena, xivutiso XIN'WE ku suka eka SWIYENGE swin'wana na swin'wana SWIMBIRHI.

XIYENGE XA A: NOVHELE

Hlamula xivutiso xo huma eka novhele leyi u yi dyondzeke.

XIYENGE XA B: NTLANGU

Hlamula xivutiso xa ntlangu lowu u wu dyondzeke.

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA

Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku ya swirungulwana/swihungwana leyi u yi hlawuleke.

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI

Hlamula swivutiso swimbirhi swo huma eka buku leyi u yi hlawuleke.

Tirhisa tafula ra nongonoko wo tikamba ku vona loko u hlawurile swivutiso hi mfanelo.

4. Landzelela swiletelo leswi nga emasungulweni ya XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA hi vukheta.
5. Nombora tinhlamulo ta wena ku ya hilaha swivutiso swi nomboriweke hakona eka phepha ra swivutiso.
6. Sungula XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA eka pheji YINTSHWA.
7. Nkarhi lowu pimanyetiweke: Tirhisa timinete ta kwalomu ka 60 eka XIYENGE XIN'WANA na XIN'WANA.
8. Tsala swi basa no vonaka.

TAFULA RA NONGONOKO WA VUNDZENI

XIYENGE XA A: NOVHELE		
Hlamula swivutiso swa novhele leyi u yi DYONDZEKE.		
NOMBORO YA XIVUTISO	TIMARAKA	NOMBORO YA PHEJI
1. <i>Ndzi ngo tinciki!</i>	35	5
XIYENGE XA B: NTLANGU		
Hlamula swivutiso swa ntlangu lowu u wu DYONDZEKE.		
2. <i>Byokota Madlayisana</i>	35	7
3. <i>Ku dyela nyama ematlukeni</i>	35	10
XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swirungulwana HINKWASWO.		
4.1 'Nkhuvo wa mucato wa Mahala'	18	12
NA		
4.2 'Swa antswa ndzi phula byi hola'	17	13
XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI		
Hlamula swivutiso leswi vutisiweke eka swithokovetselo HINKWASWO.		
5.1 'Xifaki'	17	15
NA		
5.2 'Ya hanyile hi tinsinga ta hina'	18	16

TAFULA RA NONGONOKO WO TIKAMBA LOKO U HLAWURILE SWIVUTISO HI MFANELO:

Tatisa mavangwa lama pfulekeke hi ku tirhisa mfungho wa nghwaju ku kombisa leswaku u hlawurile nhlayo leyi lavekaka ya swivutiso.

NONGONOKO WO TIKAMBA			
XIYENGE	NOMBORO YA XIVUTISO	NOMBORO YA SWIVUTISO LESWI FANELEKE KU HLAMURIWA	MFUNGHO WA GWAJU (✓)
A: NOVHELE (Swivutiso swa ximbangu)	1	1	
B: NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	2	1	
NTLANGU (Swivutiso swa ximbangu)	3		
C: SWIRUNGULWANA/ SWIHUNGWANA (Swivutiso swa ximbangu)	4.1 + 4.2	1	
D: VUTLHOKOVETSERI (Swivutiso swa ximbangu)	5.1 + 5.2	1	
LEMUKA: Tiyisisa leswaku u hlamurile swivutiso eka swiyenge SWIMBIRHI ntsena.			

XIYENGE XA A: NOVHELE**XIVUTISO XA 1: NDZI NGO TINCIKI – FA Thuketana****XIVUTISO XA 1**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga hansi ka wona.

XITSHURIWA XA A

Tani hi laha ndzi veke ndzi vuleke, a ndzi nga a ha ri ka wona makungu lawa, kambe vutoya bya ku chava Lefty ni ndzingo wa mali, swi ve swi ndzi hlula. Magidigidi ya tirhandi N'wa-Ntekele murhandziwa, leti kunene loko Xikwembu, ndzi nga ku Sathani, a a lo yima na hina hi ti kuma, a hi nga ha ta vulavula na munhu, misava leyi hinkwayo a yi ta ku *well* hina. Ina *love*, mina na wena a hi ta va 5 emafurheni vutomi bya hina hinkwabyo.

Nakambe swi ta ku tsema nhlana, ku twa leswaku mano ni makungu lawa ya ku ya thangula movha lowu wa va ka Jesco, swi tswariwe hi byongo bya mina. A ku ri tin'hweti sweswi mano walawo ni makungu walawo swi bohiwile. Minkarhi leyi a ndzi hamba ndzi ku swa-swa-swa, u nga ndzi voni, a ndzi ri entirhweni lowukulu, wa ku dyondza ni ku xiyaxiya mafambelo ya movha lowu. Ku tiva nkarhi lowu wu sukaka ha wona efemeni, ebanke, pato leri wu fambaka ha rona ni minkarhi leyi wu enghenaka ha yona eka feme yin'wana na yin'wana. A wu nga ri ntirho wo olova, kambe ndzi ve ndzi swi kuma hinkwaswo, lexi a xi sele a ko va ku ya titekela mali leyi ya va ka Jesco. Ina, ntirho wa mina evuthwini leri ra hina a ku nga ri ku tirha hi mavoko ... 10 15

- 1.1 Hetisa swivulwa leswi landzelaka hi ku tirhisa marito lawa ya nga laha hansi.
Jamboti u tsalela (a) ... a ri (b) ... epurasini ra (c) ... (3)
- 1.2 Hi byihi vubihi lebyi a byi endliwa hi Jamboti lebyi a byi ri na nkucetelo eka ntlawa lowu a ri xirho eka wona? (1)
- 1.3 I yini lexi a xi endla leswaku Jamboti a tlhela a tilulamisa loko a vula marito lawa '... loko Xikwembu, ndzi vula Sathani, a a lo yima na hina ...' (2)
- 1.4 Xana Jamboti a a tirha yini lomu a xaviswiwile kona? (1)
- 1.5 Kun'wana eka tsalwa leri Manayila u ri eka Ntekele, 'U ndzi hlambile.' Xana marito lawa ya vula yini? (2)
- 1.6 Manayila a a rhandza Jamboti hi rirhandzu leri tlurisaka mpimo. Kombisa SWIMBIRHI leswi tiyisisaka mhaka leyi. (4)
- 1.7 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke eka papila leri tsariweke hi Jamboti? (2)
- 1.8 Ntekele a a tikisela vana va yena vutomi hi ku tilavela swa yena. Hlamusela ntiyiso wa mhaka leyi hi leswi humeleleke n'wana wa yena Rice. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA B

'Jaa, Lefty a a ri wanuna wa vavanuna,' Ku vula Bobs hi ku tshinelela ... a va a tlakusa rito a ku: 'Lefty, i Bobs loyi a vulavulaka. A wu ri wanuna *my bla*. *Jy was een van die beste ouens*. Mbilu ya mina ya fehla, ...

Hikokwalaho ka ku fehla ka mbilu, swi hlangana ni xihoko lexi kutani a xi ri karhi xi tirha engatini ya yena, mihloti ya Bobs yi sungula ku hlengeletana ematihlweni ya yena, kutani a languta ehenhla yi ri ndlela yo ringeta ku ttherisela mihloti yeleyo eswikhuwanini swa yona ematihlweni. Kambe mihloti yi ku ri ri la, loko hi ka hi huma hi humele, yi sungula ku hohlokana. Kwalaho hi loko a humesa ximehlwana lexi ku nge te loko va huma lahaya kamarini ya ku tshama eka yona, o xi hoxa exikhwameni, a tshinelela etinhlokweni ..., a xi pfula a va a ku xi bo,bo,bo, ehenhla ka sirha a ri karhi hi rito ro rhurhumela, ri rhurhumerisiwa hi ku fehla ka mbilu ya yena a ku: '*Hier is jou favourate khoak my bla, slaan dit op die kop.*'

Ku rhurhumela ka rito ra Bobs ku enghena exivirini xa Mpfuleni na Manayila, ku endla leswaku va tsandzeka ku tikhoma, kutani va ku xi biku, ku rila, ku hlangana ku ku huuu!

- 1.9 Xana vaBobs a va ri kwihi eka nkarhi lowu? (1)
- 1.10 Hi xihhi xivangelo xa ku va vaBobs va tikumile va ye eka ndhawu leyi a va ri eka yona laha henhla? (2)
- 1.11 Hi xihhi xitshembiso lexi Bobs a xi endleke eka Lefty eka siku leri? (2)
- 1.12 Xana u vona swi fanerile ku va Bobs a rila hi ndlela leyi a rila hi yona endhawini leyi a va ri eka yona? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.13 Ehandle ka Jamboti na Bobs boxa vito ra xirho xin'wana xa vandla ra tiVultures? (1)
- 1.14 Hetisa xivulwa lexi landzelaka hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nyikiweke laha hansi.
Loko Bobs a ku: 'Lefty ..., A wu ri wanuna *my bla* ...' u vula leswaku ...
- A A a nga ri xilovekelo.
B A ri toya.
C A a nga chavi nchumu.
D A a lulamile. (1)
- 1.15 Hi xihhi xivangelo xa ku va Mpfuleni a catile na Lefty exihundleni tata wa yena va nga swi tivi? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 1.16 Hlamusela leswi endleke leswaku Manayila a ya eka Mpfuleni. (2)
- 1.17 Kombisa matwisiselo ya wena ehenhla ka ku va Bobs a chele ximehlwana ehansi laha a va ri kona. (2)
- 1.18 Xana ku va Bobs a nwa byalwa loko a ri na ku tikeriwa swa n'wi pfuna ke? Seketela mavonelo ya wena. (3)

[35]

XIYENGE XA B: NTLANGU**XIVUTISO XA 2: BYOKOTA MADLAYISANA – MM Marhanele**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA C

N'WA-RIMBELULE:	Namuntlha vanhu va tiko a va swi tive leswaku a ndzi wansati ndzi wanuna ... (<i>A sungula ku rila.</i>)	
VANHU:	Hi kombe vununa bya wena u nga rili.	
MAGAMANA:	He n'wina vanhu mi lava ku vona yini? Ndzi ri mi lava ku vona yini ...	5
VANHU:	Hi khomele Mayeke.	
MAGAMANA:	Yana emahlweni ni nhlamuselo ya wena manana.	
N'WA-RIMBELULE:	Hinkwaswo leswi a swi endla hi leswi a lava ku tisa Makhanana nkata Mathebula exiluvweni xa mina. Mina ku fa tihlo ra ximatsi ndzi file, kambe wanuna loyi a nga ndzi kumanga ndzi ri tano. Tihlo leri namuntlha ri faneleke ku ndzi susa emutini wa yena ri dlawe hi rihunyi loko ndzi ri karhi ndzi vandzekela byalwa bya ku thwasisiwa ka yena hi Mbhalati ... kutani ndzi twa nuna wa mina a ku: (<i>Vanhu va ku whii!</i>) 'Ndhuna ya swikwenga yi fanele ku hundzisiwa. Loko ndzo kota swona ndzi ta va ndzi tirhile. Mathebula a nga karhatanga, hikuva i munhu wa le xilungwini. Loko swo endleka leswi a ndzi ta hlongola N'wa-Xitihlwana leswaku ndzi ta tisa wena.'	10 15
MABOKORO:	Wansati loyi u na nhlana o swi thya, thya, hi xin'we-xin'we, hambileswi va nge vavasati va ehleketa hi timbilu loyi u ehleketa hi byongo.	20
MAMBURU:	Leswi nga vuriwa hi wansati loyi swa yelana ni leswi hi nga swi twa tolo ni vusiku endlwini ya Mathebula.	

- 2.1 Boxa mbangu lowu swimunhuhatwa leswi swi vulavuka swi ri eka wona. (1)
- 2.2 A ku humelele yini ku kala N'wa-Rimbelule a vitaniwa ku ta vulavula eka ndhawu leyi? (2)
- 2.3 N'wa-Rimbelule u vula mani nuna wa yena? (1)
- 2.4 Maendlelo ya loyi u n'wi tsaleke eka 2.3 yo lava ku hlongola N'wa-Rimbelule no n'wi vitana hi vito ra N'wa-Xitihlwana i manene ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)
- 2.5 Hikwalaho ka yini munhu loyi ku vulavuriwaka hi yena eka 2.3 a lava ku dlaya ndhuna na Mathebula? (2)
- 2.6 Xana leswi hlamuseriweke hi N'wa-Rimbelule swi tise xitshunxo hi ndlela yihi eka ku tikeriwa loku Mathebula a ri na kona? (2)

2.7 Hlawula nhlamulo YIN'WE eka leti nyikiweke laha hansi.

N'wa-Rimbelule a a ri nsati wa vungani eka nuna wa yena?

- A Wa vuntlhanu.
- B Wa vumbirhi.
- C Wo sungula.
- D Wa vumune. (1)

2.8 Mutsari u vula yini loko a ku 'wansati loyi u na nhlana'? (2)

2.9 Hlamusela ntlimbo lowu N'wa-Rimbelule a ri na wona evukatini bya yena. (2)

2.10 U nga vula yini hi vumunhu bya hosi Magamana. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA D

MAKHANANA:	<i>(U vulavula hi mbilu.)</i> Dyambu ri perile kambe vurhongo bya ala. Vutomi bya tika, kambe swi nga endleka leswaku Mathebula a dlawa. Loko o ka a nga dlawi ndzi ta va ndzi ri ekhombiyeni, hikuva n'anga yi ta ndzi dlaya hi mirhi ya yona. Loko ... <i>(Hi nkarhi wolowo n'anga yi fika yi ba noti lowu a yi toloverile ku enghena ha wona emutini lowu loko MATHEBULA a nga ri kona. Rivanti ri pfuriwa n'anga yi ku swee ! hi ndlela ya vukulukumba.)</i>	5
MAVUNDZA:	Wa tiva leswi a ndzi swi lavisa swona a swa ha endlekanga hi ku hetiseka.	
MAKHANANA:	A mi ndzi pfuxeli no ndzi pfuxela, mo fika hi ku vulavula hi leswi vavisaka mbilu ...	10
MAVUNDZA:	Murhandziwa eka khombo leri u nga pona eka rona loko ndzo sungula hi ku pfuxela mirhi ya mina yi ta dzudzeka hi nga ha tirhi hi ndlela ya kona.	
MAKHANANA:	Se mi ri yini hi leswi nuna wa mina a nga ta dlayiwa?	15
MAVUNDZA:	U vula leswaku wa n'wi rilela?	
MAKHANANA:	Ndza n'wi rilela, hikuva se ndzi vone ntila wa rifu. Na mina phela a ndzi si pona.	
MAVUNDZA:	Wa xi vona ximudyana lexi? Loko xa ha ri kona u nge humeleli hi nchumu.	20
MAKHANANA:	Mo tisa ndzi xi khoma xi nga ta lahleka ivi ndzi va ekhombiyeni.	
MAVUNDZA:	Ri ta va ri nga ri rirhandzu ra mina eka wena loko xo lahleka.	

2.11 Xana Makhanana a a tirha kwih? (1)

2.12 Hlamusela leswi a swi vavisa mbilu ya Mavundza. (2)

2.13 Ku va Mavundza a toloverile ku nghena eka Mathebula hi ndlela leyi a ngheneke ha yona swi kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (3)

- 2.14 Loko a wu ri xaka ra Makhanana a wu ta n'wi tsundzuxa yini mayelana na hanyelo ra yena. (2)
- 2.15 Xana murhi lowu Mavundza a wu tshembile wu n'wi tirherile ke? Seketela nhlamulo ya wena? (2)
- 2.16 Makhanana u twisile nuna wa yena ku vava. Kombisa ntiyiso wa mhaka leyi. (2)
- 2.17 Byokota Madlayisani ku vuriwa mani laha tsalweni? (1)
- 2.18 Hi wihi nawu lowu a wu tirhisiwa eNtlhaveni ku ahlula nandzu wa vadlayi? (1)
- 2.19 I yini lexi endleke leswaku Mathebula a kombelela Makhanana ku rivaleriwa? (2)
- 2.20 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumeke ka vumunhu bya Mathebula? (2)
- [35]**

XIVUTISO XA 3: KU DYELA NYAMA EMATLUKENI – DJ Risenga

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA E

MA'AM JOYCE:	(U endla onge u hlundzukile hi ku bohanisa xikandza.) Loko ma ha omelela kwala, mina ndzi to tifambela ndzi tiyela esababini ndzi ya titshamela na n'wananga, Vukosi. Futhi nawu a wa ha tshimbisi ku tshama laha munhu a ku rhandzaka. Hi le sababini, edorobeni kumbe elokhixini a swi na mhaka, n'wina mi lava ku n'we, kwala nhoveni.	5
MZAMANI:	Swi pfuna yini ku tsendzeleka na tiko hinkwaro munhu a ri na vutshamo eka ndhawu leyi a nga dzima ntsonga kona? Musi vugevenga byi kona hinkwako na kwale sababini, emadorobeni na tiko leri hinkwaro, swi nge pfuni nchumu ku byi tsutsuma.	10
MA'AM JOYCE:	Munhu u fanele ku cinca loko a ha hanya. Hi rini hi ri laha ka ... A swi endli makumenharhu wa malembe? Swa fanele ku ya vona swa le handle ku fana na van'wana. Kremetart yi lo ge, kwala nyongeni. Valungu va kona na vona, <i>apartheid</i> yi herile. Ha ha manyana na vana kwala mapurasini eka dumba ra khale ka khaleni. Hi dyiwa hi tinsikiti na marhoda wonge hi lo namarhetiwa hi vurimba, va ku tshamani kwala! Mi nga yi helo kun'wana!	15
MZAMANI:	Swi ri na yini ku tshama laha u nga ku tolovela? A ndzi voni ku karhata na ku soleka loko hi ri laha ka ... Hi le ka yindlu yinene, na swifuwo hi na swona. Mati ge, kwala nyongeni.	20

- 3.1 Nyika Mbangu lowu vanhu lava vulavulaka va nga eka wona. (1)
- 3.2 I yini lexi a xi endla leswaku Ma'am Joyce a nga xiximi nuna wa yena? (1)
- 3.3 Xana Ma'am Joyce a a tirha ntirho muni naswona hi nkarhi wa bulo leri a ku humelela yini hi yena? (2)
- 3.4 Hlamusela leswi lavambirhi a va bula hi swona. (1)
- 3.5 Hetisa xivulwa lexi hi ku hlawula nhlamulo leyi nga yona eka leti nyikiweke. Muti wa Mzamani na Ma'am Joyce a wu ri endhawini ya ka ...
- A Makhuva
B Sikhunyani
C Siyandhani
D Bungeni (1)
- 3.6 Hlamula 'hi swona' kumbe 'a hi swona' u tlhela u seketela nhlamulo ya wena. Mzamani a ha ri entirhweni wo karhi na ku va na vhengele lerikulu. (2)
- 3.7 Kombisa leswi mutsari wa tsalwa leri a lavaka ku hi paluxela swona hi tsalwa leri. (2)
- 3.8 Kun'wana eka tsalwa Mzamani u ri: '... u hlongorisa huku u khomile munyu'. Xana a vula yini hi marito lawa eka Ma'am Joyce? (2)

- 3.9 Hlamusela ku tikeriwa loku Ma'am Joyce a hlanganeke na kona eka tsalwa leri. (2)
- 3.10 Loko a wu ri Mzamani a wu ta endla yini hi mahanyelo ya Ma'am Joyce? (2)
- 3.11 Hi ku vona ka wena vito ra tsalwa ri thiyiwile kahle ke? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA F

VUKOSI:	Kambe mhani, ndza ha ta vikela Piet hi mhaka leyi. A nga ta hlamala ku vona leswaku se xikweleti lexiyani xi hakeriwile. Swi ta n'wi hlamarisa leswaku ndzi yi kuma kwihi mali ya kona.	
MA'AM JOYCE:	A swi nga karhati sweswo. Mina ndzi ta ya vonana na n'wini wa yindlu ndzi n'wi hakela. A nga ka a nga ha mi karhati hi ku mi londza no mi xungeta ku huma laha ndlwini.	5
VUKOSI:	A ndzi kaneti malwandla ya n'wina, mhani. Ndzi karhatiwa hi timhaka timbirhi: n'wini wa yindlu na Piet. N'wini wa yindlu u ta n'wi byela Piet hi to hakeriwa ka rhente leswaku hi n'wina mi nga ta mi ta hakela. Piet u ta lava ku tiva lomu mali leyi yi humaka kona.	10
MA'AM JOYCE:	Ndzo va domu mina ndzi nga ta vula leswaku ndzi yi kuma kwihi? Swa yena n'wini wa yindlu i mali ntsena. A hi bisimusi ya yena ku tiva lomu yi humaka kona na leswaku i mani a yi hakelaka.	
VUKOSI:	Kasi yi ngo fihliwa mali ya kona ke, swi lo yini? Loko yi ri kona sweswi tisani hi ta hakela. Kambe ndzi fanele ku byela Piet hi yona mali leyi.	15
MA'AM JOYCE:	Wena a hi twanani, ndzi ya nyika munhu luya mali ya yena. Swo tala swi ta voniwa, ndza yi heleketa mundzuku leri xaka! Loko u vikela Piet i swa wena sweswo ...	

- 3.12 Xana Vukosi na mana wa yena a va vulavula va ri eka ndhawu yihi? (1)
- 3.13 Hlamusela leswi muongori a a vula swona loko a ku Piet u lo tiveleka. (2)
- 3.14 Nyika vito ra munghana wa Ma'am Joyce eka tsalwa leri. (1)
- 3.15 Boxa swilo SWIMBIRHI leswi mana wa Vukosi a lava ku swi xava. (2)
- 3.16 Pimanisa vumunhu bya Vukosi na mana wa yena. (2)
- 3.17 U nga vula yini hi mahanyelo ya munghana wa Ma'am Joyce? (2)
- 3.18 Hikokwalaho ka yini Mzamani a nga yi ku ya pfuxela Vukosi? (2)
- 3.19 Aneka vonelo ra wena hi mathyelo ya mutsari ya vito ra Xilavi eka tsalwa leri. (3)
- 3.20 Hlamusela leswi Ma'am Joyce a a fanele a swi endlile hi matirhiselo ya yena ya mali. (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA B: 35

XIYENGE XA C: SWIRUNGULWANA/SWIHUNGWANA**XIVUTISO XA 4: XAMUGANGA – SJ Malungana na KA Khosa****4.1 'NKHUVO WA MUCATO WA MAHALA' – KA Khosa**

Hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA G

Hi mixo wa Mugqivela, Mahala a a lulamisile na Makasela, makwavo wa Mafanato, leswaku a va hlanganisa hi movha eKempton Park. Makasela a nga va felangi mona, hambu sweswi a nga kuma lowa mukon'wana ku ri khale a yimelerile hi CITI GOLF ya yena ya wasi. Va lo na kumana vo qhavulana, kutani va lelana. Ku suka kwalaho swimovhana swi dye thayere swi fularhelana. Makasela a ya pfuneta ku tshamisa leswi swi nga ta tshubisa ntlangu wa siku leri a ri ta landzela. Vatekani vona a vo halaka kunene tanihi mati ya lwandle ra ntsako leri a va ri khandziyile. Phela leswi a va khandziyile xipandza-magondzo a va nga ha swi twi, hikuva miehleketo ni mbilu ya vona a swi hlambela exidziveni xa rirhandzu, elwandle ra ntsako ni ku rhula. Lomu a va kongoma kona, lomu a va fike kona na leswi a va fikise swona hambu a ri vona a va swi koti no swi rungula.	5
Hina vampheleni hi lo yiva-yiva kunene leswi nga tsandza vatekani ku swi rhwala hi swifuva. Mahala na Mafanato va lo fika va phema, va kelela, va ba nenge, va khoma leswo xawula va ttopola leswo kwaxela na leswo nyanganyela. Loko va rungula hungu ra kona a swi twala onge a va ri ehansi ka vukorhoki lebyo saseka ni vutivi bya le henhla. Endzhaku ka ku tiphina loku, va rthurheriwile swa hombe endlwini ya vunghamula ni manyunyu.	10
	15

- 4.1.1 I yini lexi a xi hlanganisa Mahala na Mafanato? (1)
- 4.1.2 Mahala a a vula yini loko a ku: 'Vanhwanyana lavo saseka ni lavo swarha a va ri kona le Natal kambe wena u wa le mbilwini.' (2)
- 4.1.3 Xana ntirhovutomi wa Mahala a ku ri yini? (1)
- 4.1.4 Mutsari eka xirungulwana u vulavula hi 'vampheheleni'. Xana vampheheleni i vanhu va njhani? (1)
- Hlawula nhlamulo YIN'WE eka leti landzelaka:
- A I vanhu vo fuma ngopfu.
- B I vanhu lava va tirhaka swinene.
- C I vanhu lava va tiyiselanaka.
- D I vanhu lava tekeriwaka ehansi. (1)
- 4.1.5 Hi rihi hungu leri Mahala a chavisile vatswari va yena hi rona? (2)
- 4.1.6 Hlamula 'hi swona' kumbe 'a hi swona' u tlhela u seketela nhlamulo ya wena. (1)
- Mahala na Mafanato a ku nga ri khale va tivanile. (1)
- 4.1.7 Hlamusela hilaha Mafanato a tiyiseleke hakona eka xirungulwana lexi. (2)

- 4.1.8 Kombisa vutihlamuleri bya mana wa Mahala ehenhla ka n'wana wa yena. (2)
- 4.1.9 Hlamusela ntlhontlho lowu a wu langutanile na Mufundhisi hi maendlelo ya Mahala ya swilo. (2)
- 4.1.10 Xana ku va Mafanato a amukerile xikombelo lexi teke na Mahala hi siku ra mucato swi kombisa yini hi vumunhu bya yena eka Mahala? (2)
- 4.1.11 Hi ku vona ka wena vanhu vo fana na Mahala lava va cincaka miehleketo hi siku ro cata va kona eka vutomi bya masiku hinkwawo? Seketela nhlamulo ya wena. (2)

NA

4.2 'SWA ANTSWA NDZI PHULA BYI HOLA' –SJ Malungana

Tlhela u hlaya ntshaho lowu landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi nga ehansi ka wona.

XITSHURIWA XA H

'Sasavona, ndzi kombela leswaku u ndzi byela ntiyiso lowu heleleke mayelana ni leswi ndzi lavaka ku ku vutisa swona. Ntiyiso hi wona wu nga ni matimba ya ku ntshunxa munhu un'wana ni un'wana loyi a lavaka ku pfuniwa hi ku hetiseka.' Nkulukumba Salani a hetelela hi ku tshuneta xitulu xakwe ekusuhi swinene ni tafula leswaku a ta rhiya ndleve kahle.	5
'Sasavona, xana vuxaka bya wena na thicara Phyandlasa byi sungurile rini? Ku vutisa nkulukumba Salani.'	
'Vuxaka bya mina na vona hi lebya n'wana wa xikolo na mudyondzisi hi mpfhuka ndzi titsarisela ku dyondza laha xikolweni xa Tsandzeki,' ku gimeta Sasavona. 'Phela ndzi ni vumbhoni bya leswaku wena na thicara Phyandlasa ma rhandzana. Swi kahle leswaku na mina ndzi swi tiva leswaku loko timhaka to tshika ti bihile, ndzi ta kota ku ku pfuna. Ndzi vonile vanhwanyana vo tala va jikeriwa loko va rhwexiwile mindzhwalo,' ku kombisa nkulukumba Salani. 'Mina a ndzi lava ku pasisiwa, hikuva va tile eka mina va ndzi byela leswaku a ndzi tirhangi kahle exikambelweni ...	10
Leswi a swi ta humelela ntsena loko mina na vona hi nga rhandzana. Ndzi vonile swi fanerile ku amukela nkateko wa muxaka lowu. Xin'wana, ekaya a va xungeta leswaku loko ndzo tlhela ndzi feyila eka Gireyidi ya kaye, a ndzi fanele ku tshika xikolo. Ndzi kumekile ndzi boheka ku pfumelelana ni xikombelo xa thicara Phyandlasa.' Sasavona a gimeta nhlamuselo yakwe.	15
	20

- 4.2.1 Nyika vito ra ndhawu laha timhaka leti ti humelelaka kona. (1)
- 4.2.2 Hlamusela xivangelo xa ntshikelelo wa Sasavona. (2)

- 4.2.3 Xana i mani loyi a nyikeke Salani vumbhoni lebyi a nge u na byona eka xitshuriwa lexi? (1)
- 4.2.4 Ku ya hi xirungulwana lexi matikhomelo ya Phyandlasa ya komba munhu loyi a nga si kulaka emiehleketweni. Kombisa miehleketo ya wena ehenhla ka mhaka leyi. (2)
- 4.2.5 Nyika nsunsumeto lowu endlaka leswaku Sasavona a nga vulavuli ntiyiso hi ku rhandzana ka yena na Phyandlasa. (2)
- 4.2.6 Thoni ya Hetisani loko a ku: 'Handle ka swona ku ta va ni mintsumbu kwala,' yi hi paluxela yini hi xiyimo lexi a ri eka xona? (2)
- 4.2.7 Kombisa ku yelana ka nhlokomhaka ya xirungulwana na hungu. (3)
- 4.2.8 Xana mutsari u vula yini eka xirungulwana loko a ku: 'a hatla a yi ba ya ha ri na mahika'? (2)
- 4.2.9 Loko a wu ri Salani a wu ta xi ololoxa njhani xiphiso xa Sasavona? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA C: 35

XIYENGE XA D: VUTLHOKOVETSERI**XIVUTISO XA 5**

- 5.1 Hlaya xitlhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

XIFAKI– KG Baloyi

- 1 Lexi hi xona xifaki xa mina,
- 2 Hi xona ximiyetanyoka xa mina,
- 3 Hi xona tlhari ra ndlala eka mina,
- 4 I xitlhangu xa khwiri ra mina,
- 5 Ndzi tshikeni ndzi xi lilinga.

- 6 Loko mi ndzi twa ndzi vulavulela emarhameni,
- 7 Ndzi va ndzi fundze xona enon'weni,
- 8 Phela xona i xiaka miri xa mina,
- 9 Hinkwako ndzi famba naxo,
- 10 Ndzi nge xi siyi, ndlala i yikulu etikweni.

- 11 Ndzi tshikeni ndzi dya swa nyuku wa mina,
- 12 Ndzi khumuza ndzi khavuta,
- 13 A ndzi lo yiva ndzi tshikeni ndzi khojeta,
- 14 I mintirho ya mavoko ya mina,
- 15 I ntamu wa mina lowu.

- 16 Mi nga ndzi vangisi n'wina malolo,
- 17 A mi ri kwihi loko ndzi rima?
- 18 I 'ndza kombela' wa yini?
- 19 A va kombeli ko rimiwa la,
- 20 Kasi swandla sweswo i swa yini?
- 21 A hi swo tirha xana?

- 22 Mina ndzi dya hi mbilu yo basa paa!
- 23 Phela i nyuku wa mina,
- 24 Hayi n'wina va-marhandza-teka,
- 25 N'wina mi ta dya ku vona.

- 5.1.1 Hi mintila leyi nga tluliki mune hlamusela leswi xitlhokovetselo lexi xi vulavulaka hi swona. (3)
- 5.1.2 Tsavula rito leri kombisaka vun'wini eka ntila wa 4. (1)
- 5.1.3 Xana ntila wa 3 lowu nge: 'Hi xona tlhari ra ndlala eka mina', wu hlamusela yini? (2)
- 5.1.4 Hlamusela ntila wa 5 lowu nge: 'Ndzi tshikeni ndzi xi lilinga'. (2)
- 5.1.5 Hi yihi dyondzo leyi u yi kumaka eka xitlhokovetselo lexi? (2)

- 5.1.6 Ku vuyeleriwa ka marito man'wana eka mintila ya 14 na 15 lawa ya nge: 'I mintirho ya mavoko ya mina, I ntamu wa mina lowu.' Swi vula yini? (2)
- 5.1.7 Mutlhokovetseri eka ntila wa 25 u ri: 'N'wina mi ta dya ku vona.'
Ku dya ku vona i ...
- A ku xurha.
B ku dyeleta.
C ku xaniseka.
D ku tshamiseka. (1)
- 5.1.8 Kombisa ku yelana ka nhlokomhaka na vundzeni bya xithhokovetselo. (2)
- 5.1.9 Tanihi muhlayi u nga va tsundzuxa yini lava va lolohaka ku ya hi xithhokovetselo lexi? (3)
- 5.2 Hlaya xithhokovetselo lexi landzelaka hi vukheta kutani u hlamula swivutiso leswi swi nga ehansi ka xona.

YA HANYILE HI TINSINGA TA HINA- KG Baloyi

- 1 Makondlo lawa yo basa,
2 Ya tsandzeka no hefemula hi mafurha,
3 Ya kihlanyile hi timanga ya nga phyandlasela ha ha etele.
- 4 Hi te hi ku phaphu!
5 Ho kuma ya tsangile timheho hinkwato,
6 Ya tshoverile ku sele muhwana.
- 7 Ya hi dyondzile ya hi heta ya ha ri ekule.
8 Man'wana ya hundzuke tithanyani ya hi onga xihansi,
9 Man'wana ya tiendla vamhangedyana emoyeni.
- 10 Nyimpi ya kona a yi nga timeleki.
11 Ya fa rifu ra rimpfana, ya fela ku pfuka.
12 Ya luma ya pfurhetela, hi sala hi swoswela hexe.
- 13 A ya phutumile tiko xa ha etele.
14 Ya kwenga vulombe he vini va tinsinga hi phokotela
15 Hi yi hlurile hi swi twile!

- 5.2.1 Katsakanya hungunkulu leri mutlhokovetseri a lavaka ku ri hundzisa hi xithhokovetselo lexi hi mintila leyi nga hundziki mune. (3)

- 5.2.2 Hlamusela ntila wa 9 lowu nge:
'Man'wana ya tiendla vamhangedyana emoyeni.' (1)
- 5.2.3 Mutlhokovetseri u vula yini eka ntila wa 14 lowu nge:
'Ya kwenga vulombe he vinyi va tinsinga hi phokotela.' (2)
- 5.2.4 Xana riencisi 'phaphu', ri paluxa yini ku ya hi xitlhokovetselo lexi? (1)
- 5.2.5 Hi wihi nkoka wa ku va mutlhokovetseri a tirhisile rito 'mafurha' eka ntila wa 2 lowu nge: 'Ya tsandzeka no hefemula hi mafurha'? (2)
- 5.2.6 Hikokwalaho ka yini mutlhokovetseri a tirhisile rito 'makondlo' eka xitlhokovetselo ku humelerisa hungu ra yena? (2)
- 5.2.7 Rito 'phutumile' eka ntila wa 13 ri vula yini eka xitlhokovetselo lexi? (2)
- 5.2.8 Xana mutsari u hi byela hungu muni hi xivulavulelo lexi nga eka ntila 12 lexi nge: 'Ya luma ya pfurhetela ...' (2)
- 5.2.9 Kanela xikongomelo xa mutsari xa ku tsala xitlhokovetselo lexi? (2)

NTSENGO WA XIYENGE XA D: 35
NTSENGO WA TIMARAKA: 70